

Olsztyn, dn. 19.02.2017 r.

Prof. dr hab. Arkadiusz Żukowski,
Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie
e-mail: arkadiusz.zukowski@uwm.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Zalas-Kamińskiej pt. „Współpraca polskich organizacji pozarządowych z Ministerstwem Spraw Zagranicznych w pomocy rozwojowej a dyplomacja publiczna”, Instytut Politologii, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2016, ss. 234 (promotor: prof. dr hab. Beata Ociepka)

Problematyka rozprawy dotyczy kwestii złożonych i mało poznanych. Kwestia łączenia aktywności pomocowej organizacji pozarządowych z dyplomacją publiczną budzi kontrowersje i jest tematem bardzo istotnym z punktu widzenia naukowego poznania oraz praktyki polityki zagranicznej.

Tytuł rozprawy ma charakter problemowy i dotyczy współczesnych stosunków międzynarodowych, a w szczególności roli aktywności podmiotów pozarządowych w Polsce i Ministerstwa Spraw Zagranicznych w pomocy rozwojowej rozpatrywanej w kontekście dyplomacji publicznej. Treść rozprawy wpisuje się w współczesne wyzwania politologiczne, a zwłaszcza dotyczące stosunków międzynarodowych, w tym nowej dyplomacji publicznej (*New Public Diplomacy*). Ponadto jej treść dotyczy kwestii związanych z komunikowaniem masowym, w tym budowania wizerunku, public relations i branding.

Ad hoc należy stwierdzić, że rozprawa jest udanym przedsięwzięciem naukowym.

Hipoteza rozprawy jest dojrzała, Autorka właściwie ją skonstruowała w kontekście przyczynowo-skutkowym: „polska pomoc rozwojowa, w tym szczególnie jej elementy realizowane przy współudziale NGO, zaczęła się wpisywać w założenia kształtującej się dyplomacji publicznej, co z kolei pozwalało analizować obie dziedziny pod kątem *inteligentnej siły* Polski”. Weryfikację hipotezy badawczej przeprowadzono prawidłowo.

Autorka ma dobre i bardzo dobre rozeznanie dotyczące literatury przedmiotu. W rozprawie wykorzystwała najważniejsze pozycje z obszaru pomocy rozwojowej, jak i dyplomacji publicznej (zagraniczne) oraz w zasadzie wszystkie w języku polskim.

Dopełnieniem są publikacje z zakresu polityki zagranicznej, ekonomii, zarządzania i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Autorka z dużą kompetencją nakreśliła stan badań dotyczący pomocy rozwojowej w kontekście dyplomacji publicznej. Na gruncie badań dotyczących Polski można ją z powodzeniem zaliczyć do prekursorów tej problematyki.

Cezury czasowe rozprawy dotyczą okresu lat 2004-2012 i zostały merytorycznie uzasadnione, chociaż pierwsze projekty pomocowe w Polsce przypadają na rok 1998. Rok 2004 to uzyskanie przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej, a górna cezurą to rok 2012 (przyjęcie w 2011 roku Ustawy o współpracy rozwojowej, reaktywacja Fundacji Solidarności Międzynarodowej oraz utworzenie Rady Programowej Współpracy Rozwojowej). Co istotne Autorka w badaniach uwzględniła także okres po 2012 roku, w szczególności lata 2013-2015.

Materiał faktograficzno-statystyczny zamieszczony został w formie rysunków (5), tabel (29) i wykresów (3), co wzbogaca zawartość rozprawy.

Struktura rozprawy jest przemyślana i bardzo spójna logicznie. Składa się ona z pięciu problemowych rozdziałów. Ich kolejność jest dobrze przemyślana i dostosowana do tytułu rozprawy. Stanowią one logiczną całość. Należy pochwalić Autorkę za oryginalne ujęcie tej złożonej problematyki. Na strukturę rozprawy składają się poza tym: Wstęp, Zakończenie, Bibliografia, Wykaz rysunków, Wykaz tabel, Wykaz wykresów i Wykaz (najważniejszych) skrótów.

W Rozdziale 1. pt. „Pomoc rozwojowa a dyplomacja publiczna” dokonano obszernej analizy zmian (celne ich uchwycenie) ról aktorów międzynarodowych w kontekście pomocy rozwojowej i dyplomacji publicznej, słusznie podkreślając szczególną rolę organizacji pozarządowych we współczesnych stosunkach międzynarodowych, a zwłaszcza w realizacji polityki zagranicznej.

Z dużym znanstwem dokonano przeglądu podstawowych definicji oraz podejść badawczych dotyczących pomocy rozwojowej oraz dyplomacji publicznej, w tym także znalezienia ich punktów stykowych (powiązań metodologicznych). Pozytywnym zabiegiem było połączenie problematyki pomocy rozwojowej z dyplomacją publiczną i oparcie się na koncepcjach Jamesa Pammenta, a w przypadku koncepcji siły wykorzystanie ujęć Josepha S. Nye'a (*hard i soft power*).

Rozdział 2. pt. „Polska pomoc rozwojowa a kształtowanie się polskiej dyplomacji publicznej”, podobnie jak poprzedni, oparty jest na solidnych podstawach metodologicznych.

Kompetentnie nakreślono obraz pomocy rozwojowej w Polsce w latach 2004-2012 (analiza dokumentów, interpretacja priorytetów tej pomocy oraz jej kierunków

geograficznych i wielkości – państwa priorytetowe, przede wszystkim państwa Partnerstwa Wschodniego, i ewolucja zmian w tej grupie, m.in. tabela 2.3 na s. 68). Interesującym wątkiem były kwestie związane z wielkością pomocy rozwojowej Polski – deklarowanej i rzeczywistej w zestawieniach porównawczych z innymi państwami oraz stosunek wielkości pomocy wielostronnej do dwustronnej. Podobna opinia dotyczy charakterystyki prowadzonej przez Polskę w tym okresie dyplomacji publicznej (szczegółowe wykazy działań podejmowanych przez Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej oraz Departament Współpracy Rozwojowej MSZ).

Głównym wyzwaniem tego rozdziału były badania wzajemnych relacji pomiędzy pomocą rozwojową a dyplomacją publiczną na przykładzie Polski przy uwzględnieniu kontekstu budowania wizerunku oraz budowania reputacji państwa (m.in. autorskie zestawienie określeń składających się na koncepcję budowania reputacji państwa - Polska jako dobry donator). Autorka dokładnie wskazała miejsce i rolę organizacji pozarządowych w tych dwóch obszarach aktywności (m.in. porównanie celów statutowych z udziałem w projektach rozwojowych, wolontariackich i humanitarnych). Innym autorskim przedsięwzięciem w ramach ukazania wizerunku Polski jest zestawienie opinii na ten temat. Kolejnym pozytywem było zwrócenie uwagi na rolę kapitału społecznego w poszukiwaniu wspólnych międzynarodowych wartości/norm społecznych.

Rozdział III. pt. „Projekty organizacji pozarządowych w polskiej pomocy rozwojowej a dyplomacja publiczna” dotyczy analizy udziału organizacji pozarządowych w pomocy rozwojowej Polski w latach 2004-2012 w powiązaniu z dyplomacją publiczną. Analiza, oparta na starannie wyselekcjonowanych przykładach (projekty pomocowe i wolontariat, medialne projekty, projekty wspierania rozwoju sektora pozarządowego w państwach-biorcach polskiej pomocy, pomoc humanitarna) jest nie tylko wszechstronna, ale i dogłębna (m.in. organizacje pozarządowe należące do Grupy Zagranica, Fundacja Edukacja dla Demokracji, Fundacja Solidarności Międzynarodowej). Autorka słusznie założyła, że aktywności organizacji pozarządowych w pomocy rozwojowej należy traktować jaką samą w sobie dyplomację publiczną. Cennym była analiza zaangażowania się organizacji pozarządowych w działania projektowe z zakresu dyplomacji publicznej.

W działaniach dyplomacji publicznej Polski podkreślono zagadnienia związane z promocją demokracji i transformacji.

W Rozdziale 4. pt. „NGO w pomocy rozwojowej a wewnętrzny wymiar dyplomacji publicznej” Autorka zajęła się bardzo istotną kwestią w realizacji celów polityki zagranicznej demokratycznego państwa, a mianowicie zrozumieniem i zaangażowaniem obywateli na

rzecz pomocy rozwojowej. Celnie, poprzez analizę konkretnych projektów, ujęto problematykę: edukacji globalnej, narzędzi promocji pomocy rozwojowej (przede wszystkim strona internetowa www.polskapomoc.gov.pl oraz inne działania promocyjne), relacji organizacje pozarządowe – MSZ w ustanawianiu agendy mediów w pomocy rozwojowej oraz działań rzeczniczych organizacji pozarządowych w Polsce. Ta część rozprawy ma charakter w dużym stopniu autorski i podobnie jak inne fragmenty rozprawy zasługuje na wysoką ocenę.

W rozdziale 5. pt. „Polska pomoc rozwojowa jako nisza polskiej dyplomacji publicznej a *inteligentna siła* Polski” na podstawie analizy dokumentów oraz własnych wniosków formułuje wartościową poznawczo i praktycznie tezę, że potencjał tkwiący w sile organizacji pozarządowych (chodzi przede wszystkim o mięką siłę), umiejętnie wykorzystany może stanowić jedną ze składowych inteligentnej siły Polski. Cennym zabiegiem było posiłkowanie się rankingiem Instytutu Elcano dotyczącym tzw. wskaźnika globalnej obecności mierzonego w oparciu o siłę ekonomiczną, militarną i miękką czy też przygotowanie zestawienia przykładowych wypowiedzi w mediach ważnych z punktu widzenia kontekstu pomoc rozwojowa a dyplomacja publiczna. W rozdziale tym Autorka formułuje wiele ważnych, a przy tym trafnych konkluzji. Kolejnym pozytywem tego rozdziału jest odwołanie się do predykcji (podrozdział 5.3. pt. „Spojrzenie w przyszłość”), w tym tabela dotycząca polskiego sektora pozarządowego w pomocy rozwojowej i dyplomacji publicznej a źródeł siły Polski.

Wnioski zawarte w Zakończeniu są w pełni przekonujące (odnoszą się one do treści wszystkich rozdziałów).

*

*

*

Rozprawa została przygotowana na wysokim poziomie metodologicznym. Przede wszystkim dokonano dogłębnej analizy treści oficjalnych dokumentów rządowych, a w szczególności polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz projektów pomocowych realizowanych przez organizacje pozarządowe. Ponadto pomocna była analiza instytucjonalna zadań i kompetencji Departamentu Współpracy Rozwojowej oraz Departamentu Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej MSZ, a także organizacji pozarządowych realizujących projekty rozwojowe. Istotnym dla rozwiązania problemu badawczego było sięgnięcie do analizy sieciowej w kontekście stopnia budowania relacji społecznych na poziomie międzynarodowym. Za szczególnie wartościowe należy uznać przeprowadzone przez Autorkę

niestandaryzowane wywiady z przedstawicielami wybranych organizacji pozarządowych. Pomocne okazały się także obserwacje uczestniczące Autorki (m.in. pobyt w Mołdawii w 2013 roku i w Tadżykistanie w 2015 roku) oraz udział w konferencjach związanych tematycznie z rozprawą. Ponadto wartościowym zabiegiem było zastosowanie zarówno analizy ilościowej jak i jakościowej.

Dużym wyzwaniem metodologicznym dla Autorki było znalezienie takich metod, technik i narzędzi badawczych, które pozwoliłyby na znalezienie punktów wspólnych pomocy rozwojowej i dyplomacji publicznej, ze szczególnym uwzględnieniem w nich roli organizacji pozarządowych.

W kontekście podstaw teoretycznych Autorka zaprezentowała paletę różnorodnych podejść badawczych, zwłaszcza dotyczących Nowej Dyplomacji Publicznej, w tym Promotorki rozprawy. Punktem wyjścia były modele relacji organizacje pozarządowe – rząd (Jennifer Coston), a przede wszystkim trzy poziomy analizy relacji między dyplomacją publiczną a pomocą rozwojową (James Pamment).

Ogólne założenia badawcze zostały zaprezentowane w sposób bardzo szczegółowy, uporządkowany (w formie tabel) – analiza polityki zagranicznej, analiza przypadków, desk research, obserwacja uczestnicząca, analiza sieciowa. Te założenia teoretyczne odnosiły się do kwestii ogólnych jak również do przypadku Polski.

Autorka wykazała duże kompetencje terminologiczne. Właściwie definiuje podstawowe kategorie jak np. „pomoc rozwojowa”, „dyplomacja publiczna” czy „inteligentna siła” oraz inne powiązane z problematyką rozprawy jak: „dyplomacja społeczna”, „dyplomacja kulturalna”, „organizacja pozarządowa”, „społeczeństwo sieci”, „edukacja globalna”. Istotnym było rozstrzygnięcie w kontekście jednej z podstawowych kategorii rozprawy i posługiwanie się terminem „pomoc rozwojowa” zamiast „współpraca rozwojowa” czy „polityka rozwojowa”.

„Inteligentną siłę państwa” Autorka słusznie rozumie jako zdolność utrzymywania sojuszy i tworzenia sieci. Właściwie rozstrzyga na potrzeby rozprawy dylematy dotyczące takich pojęć jak „organizacja społeczna” czy „organizacja pożytku publicznego”. Właściwie definiuje też pojęcia rzadko używane jak np.: „wewnętrzna dyplomacja publiczna”, „dyplomacja publiczna oparta na dialogu”, „dyplomacja niszowa”, „dyplomacja celebrycka” czy „siła komunikacji” i siła społeczna”.

Na podkreślenie zasługuje deklaracja stosowania w rozprawie określenia „państwo” zamiast „kraj”, co po raz kolejny potwierdza duże kompetencje terminologiczne Autorki.

Warto podkreślić, że Autorka z powodzeniem zachowuje obiektywizm badawczy (obiektywna prezentacja i ocena badanej rzeczywistości) i prezentacja palety poglądów różnych badaczy.

* * *

Rozprawa pod względem formalnym reprezentuje wysoki poziom i to w każdym elemencie. Język wykładu jest bardzo precyzyjny i można go określić, że reprezentuje wysoki poziom naukowy. Aparat naukowy jest stosowany zgodnie z regułami. Na podkreślenie zasługuje duża liczba zastosowanych przypisów (608), ale także ich różne rodzaje. Przypisy ukazują bogactwo wykorzystanej literatury przedmiotu.

Kolejny pozytywny aspekt stanowi Bibliografia. Została ona podzielona na następujące części: Dokumenty, akty prawne i przemówienia (52 pozycje); Badania opinii publicznej, rankingi, dane statystyczne (40 pozycji); Strony internetowe (13 pozycji); Czasopisma, artykuły prasowe i blogowe (64 pozycje) i Literatura (100 pozycji). W pierwszej części Bibliografii dominują informacje rządu o polityce zagranicznej, raporty roczne polskiej współpracy na rzecz rozwoju oraz dokumenty związane z dyplomacją publiczną. W drugiej natomiast wśród różnych pozycji wybijają się badania opinii publicznej, przede wszystkim w języku polskim. Wykorzystano też strony internetowe polskich instytucji i organizacji. W części pt. „Literatura” zamieszczono druki zwarte (monografie i rozdziały w pracach zbiorowych), licznie reprezentowane są publikacje anglojęzyczne, nawet badacza z RPA. Trzeba podkreślić, iż Autorka stosuje pełny opis bibliograficzny zestawionych w Bibliografii pozycji (np. przy pozycjach książkowych ujęto także nazwę wydawnictwa, a w materiałach internetowych datę pobrania).

* * *

Uwagi i sugestie przede wszystkim odnoszą się do strony formalnej rozprawy i nie jest ich wiele. Powinny one być przydatne w przygotowaniach redakcyjnych do wydania jej drukiem.

Polemizowałbym z określeniem, że pomoc rozwojowa to cała aktywność polskiego rządu w obszarze działalności na rzecz państw rozwijających się. Z pewnością stanowi ona dużą część tej aktywności, ale nie całość (s. 22).

Sugerowałbym działania pomocowe sektora prywatnego na świecie opatrzyć pewnym krytycznym komentarzem. Nie każdy z wielkich biznesmenów był zawsze filantropem, dotyczy to zwłaszcza przywoływanego Billa Gatesa i George'a Sorosa (s. 20-21). W przypadku państw afrykańskich działania pomocowe prowadziły do jeszcze większego uzależnienia się tych państw od Zachodu.

Proponowałbym używać zamiast modnego na Zachodzie na początku lat 90. XX wieku terminu „Europa Środkowo-Wschodnia” określeń „Europa Środkowa” i Europa Wschodnia”, gdyż bardziej pasują do rzeczywistości politycznej tej części świata, także w kontekście pomocy rozwojowej i dyplomacji publicznej.

Warto byłoby zastanowić się nad celowością używania skrótu angielskiego organizacji pozarządowych w liczbie pojedynczej (NGO – Non-Governmental Organisation) i zastąpić skrótem w liczbie mnogiej (NGOs – Non-Governmental Organisations), gdyż chodzi w całej rozprawie o organizacje pozarządowe, a nie organizację pozarządową. Sama Autorka w tytule podrozdziału 1.4. używa określenia „NGO jako aktorzy w pomocy rozwojowej (...)”.

W Spisie treści podaje się, że ostatnią częścią rozprawy jest „Wykaz skrótów”. Natomiast w treści rozprawy tytuł brzmi „Wykaz najważniejszych skrótów” (s. 234). Ponadto numeracja rozprawy rozpoczyna się dopiero od pierwszej strony Wstępu (s. 1).

Sugeruję zmianę tytułu Rozdziału 2. z „Polska pomoc rozwojowa a kształtowanie się polskiej dyplomacji publicznej” na poprawniejszy językowo „Pomoc rozwojowa a kształtowanie się dyplomacji publicznej w Polsce”. Można byłoby także zastąpić tytuł punktu 2.2.3. „Wielkość udziału Polski w światowej pomocy” na krótszy „Udział Polski w światowej pomocy”. Sugerowałbym zmianę tytułu podrozdziału 4.1. z „pomoc rozwojowa jako realizacja woli Polaków” na „Pomoc rozwojowa w opinii Polaków” co bardziej zgodne byłoby z jego treścią.

W Spisie treści takie tytuły części rozprawy jak: Bibliografia, Wykaz rysunków, Wykaz tabel, Wykaz wykresów i Wykaz (najważniejszych) skrótów powinny być wytłuszczone, podobnie jak tytuł Wstęp, tytuły rozdziałów i tytuł Zakończenie.

W końcówce Wstępu sugerowałbym zmienić konwencję i tryb narracji, gdyż Autorka pisze już o wynikach badań, a o tym należy napisać w Zakończeniu.

Kilka sugestii dotyczy konstrukcji Bibliografii. Sugeruję, aby takie pozycje jak: Polska Akcja Humanitarna. Raport 2004, 2007, PAH, Warszawa 2005 i 2007 czy Polska współpraca rozwojowa. Raport 2010-2014, Grupa Zagranica, Warszawa 2010-2015 przenieść z części zatytułowanej „Badania opinii publicznej, rankingi, dane statystyczne” do części pt.

„Dokumenty, akty prawne i przemówienia”. Sugestia dotyczy także innych raportów w języku polskim i angielskim.

Należy zmienić pierwszy człon tytułu części Bibliografii pt. „Czasopisma, artykuły prasowe i blogowe” na „Artykuły naukowe, prasowe i blogowe”, gdyż prezentowane są tam nie same tytuły czasopism, ale konkretne tytuły artykułów z czasopism naukowych i prasowych. Również korekty wymaga część Bibliografii zatytułowana „Literatura”, na tytuł „Druki zwarte”, który właściwie odzwierciedlałby jej zawartość.

W kontekście Wykazu rysunków, Wykazu tabel i Wykazu wykresów należałoby podać przy każdej z nich strony, na których się znajdują.

Należy rozwinąć inicjały imion badawczy w treści rozprawy jeżeli pojawiają się po raz pierwszy (np. J. Pamment, s. 2) lub też podać imiona jeżeli podawane są same nazwiska (np. Koehane, Nye, s. 1).

Przy stosowaniu cudzysłowa, jego początkowy znak należy umieszczać w indeksie dolnym, a nie górnym jak czyni to Autorka (tzn. „, zamiast ”).

Sugerowałbym Autorce, aby w stosunku do liczebników policzalnych stosować określenie „liczba”, a nie „ilość” (np. s. 62).

Wyjustowania wymagają wszystkie przypisy. Korekty wymaga też interpunkcja - w większości przypisów przy podawaniu stron, po kropce ma być spacja: jest np. „s.140” zamiast „s. 140”.

Katalog dalszych uwag i sugestii, głównie odnoszący się do strony formalnej rozprawy, jest następujący:

s. 4 Po dacie 2010 powinno być dodane określenie „roku” (w tekście znaleziono jeszcze kilka takich przypadków);

s. 15 W przypisie 42 ma być zapis „S. Burchill, op. cit., s. 53-55” zamiast „S. Burchill, tamże, s.53-55”;

s. 21 Soros ma na imię George, więc inicjał imienia powinien być „G.”, a nie „J.”;

s. 94 przypis 269 Poprawna pisownia to „Kościół katolicki”, a nie „Kościół Katolicki”;

s. 120 Paweł Kowal nie był szefem MSZ, ale sekretarzem stanu, tzn. wiceministrem;

s. 196 przypis 563 Precyzyjnym określeniem jest „minister obrony narodowej”, a nie „Minister Obrony” (należy pisać małymi literami).

* * *

Dużym pozytywem rozprawy są jej założenia koncepcyjne, a w szczególności metodologia badań oraz podstawy teoretyczne w pełni dostosowane do rozwiązania problemu badawczego.

Autorka przygotowała rozprawę w oparciu o solidną podbudowę teoretyczną. Słusznie wyszła od koncepcji „kompleksowej współzależności” świata oraz miękkiej siły w stosunkach międzynarodowych (konceptje Roberta Keohane’a i Josepha S. Nye’a).

Autorka z dużym znanstwem ukazała mechanizmy funkcjonowania współczesnego systemu międzynarodowego, zwłaszcza w kontekście nowej roli organizacji pozarządowych (m.in. koncepcja „pajęczyny zależności” Johna Burtona).

Rozprawa ma także istotne wartości aplikacyjne.

Pozytywem rozprawy są celne własne oceny Autorki formułowane na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz badań własnych. Istotnym bowiem plusem rozprawy są autorskie konstatacje i propozycje do analizowanej problematyki.

Na podkreślenie zasługuje też rzetelna analiza kategorii badawczych oraz ich merytoryczna krytyka. Z treści rozprawy biją duże kompetencje terminologiczne Autorki.

Podsumowując, rozprawa stanowi w pełni udane studium przypadku, którym była Polska. Znacznie poszerza wiedzę na temat roli organizacji pozarządowych w pomocy rozwojowej i dyplomacji publicznej.

* * *

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Katarzyny Zalas-Kamińskiej pt. „Współpraca polskich organizacji pozarządowych z Ministerstwem Spraw Zagranicznych w pomocy rozwojowej a dyplomacja publiczna” w pełni spełnia wszystkie wymogi ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r., Nr 65, poz.595 i z 2005 r., Nr 164, poz.1365) i może być dopuszczona do dalszego procedowania w tym zakresie.

